

ה' יגמר בעדי ה' חסדך לעולם, מעשי ידיך על תרף

מסכת נדה; דף ב

'שמאי אומר: כל הנשים דיין שעתן. הלל אומר: מפקידה לפקידה...' הראשונים ז"ל נתנו טעמים שונים מדוע אין דנים כאן ספק טומאה ברשות היחיד לטמא ודאי.

וכתבו בתוס' וכ"כ הרמב"ן והרשב"א, שאין ללמוד מסוטה לטמא טומאה למפרע, לכך מעמידים אותה על חזקתה. [אעפ"י שבמקוה שנמצא חסר מטמאים למפרע טהרות שנעשו על גביו – שם אין חזקת טהרה מעליא, שהרי כנגד חזקת המקוה יש על הטובל חזקת טומאה (עפ"י מהרש"א). ביתר באור: אין ללמוד מסוטה לבטל חזקת טהרה שכבר סמכנו עליה קודם שנולדה הריעותא, כגון בנדה שסמכנו על חזקתה לעשות בטהרות עד אותה שעה. משא"כ במקוה שכבר נתבטלה חזקת המקוה בגלל חזקת טמא המנגדתה, ובאנו רק ללמוד מסוטה לעשות ספק כודאי – בזה אין סברא לחלק בין להבא או למפרע (עפ"י כתבי קה"י החדשים)].

בספר אבי עזרי (איסור"ב ט, ג ועוד) כתב שמדברי הרמב"ם נראה שלא כדברי התוס'. עוד בענין ספק טומאה בטומאה למפרע – ער"ש טהרות ה, ז; שב שמעתא א, ח-יב; שערי ישר א, יד; קהלות יעקב נדה סא, ד; חזון יחזקאל א. ובתוס' הרא"ש תירץ שאין ללמוד מסוטה לסוג ספק שאי אפשר לבררו בשעת מעשה, כגון נדה העוסקת בטהרות א"א לה לעולם לברר באותה שעה ממש אם נטמאה אם לאו.

טעם אחר מובא בר"ן: אין ללמוד מסוטה אלא ספק טומאה בדבר המקבל טומאה, בדומה לסוטה שנטמאה, אבל לא ספק במטמא כגון ספק על ראיית דם נדה.

בדומה לזה כתבו התוס' כאן ולהלן יז סע"ב, שאין למדים מסוטה [לטהר ברה"ר או לטמא ודאי ברה"י] טומאה הבאה על ידי ראיית גופה אלא טומאת מגע. וכן בשיטמ"ק ב"ק יא בשם הרא"ש.

או באופן זה: כיון שלא הוחזקה הטומאה בעולם באותה שעה ולא ראינו שום ריעותא כמו בסוטה שהוחזק שם הבוועל, אין אומרים בזה ספק טומאה לטמא ברשות היחיד (עפ"י תורי"ד כאן ולהלן ד: ז).

וכן כתב בשו"ת הרשב"א (שנט) [לענין אחר] שאין למדים אלא בדומה לסוטה שהבוועל ודאי נמצא בסתר והספק הוא רק במגע, אבל כשהספק על עצם הימצאות הטומאה אין ללמוד מסוטה. וע' גם בספר קרן אורה גזיר נ.

ומקושית התוס' להלן כא. (ד"ה ורבנן) משמע לכאורה שגם בספק על עצם מציאות הטומאה וגם בטומאה שע"י גופה נוקטים לטמא ברה"י מודאי. ואולם שאר ראשונים (ערשב"א ריטב"א ר"ן ורי"ד יח: כא.) חולקים על תירוץ התוס' וסוברים שגם לרבנן שם אין רוב לטהר, ולדבריהם צ"ל שאין מטמאים כשיש חזקת טהרה [עכ"פ לא טומאה ודאית. ודעת הר"ן שם שטהורה ודאי], כיון שהספק במטמא עצמו. וכבר עמדו על כך האחרונים. וע"ע בתוס' סוטה כח: ובנובי"ת יו"ד קכ בהגהה; שו"ת דובב מישרים ח"א מד.

טעם אחר יש אומרים עפ"י פרש"י (בר"ה העמד אשה על חזקתה), שכאן שונה שבאותה שעה שעליה אנו מסופקים, כשהיתה עוסקת בטהרות, היה לה חזקת טהרה, ואין למדים מסוטה לטמא אלא כנגד חזקת דלשעבר ולא כשישנה חזקה המכרעת בהווה בשעת הספק (עפ"י אבני נזר חו"מ קעא).

הסבר נוסף ע"ד החידוד – ע' בחדושי ר' שלמה היימן כתובות סוס"י ד.

'כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה'. יש מי שפירש באשה שיש לה שעה מסוימת לראות בו, לכך דיה שעתה. אבל בלאו הכי – הריהי מטמאה למפרע בכל עונת הוסת (עפ"י חוות דעת קפד, ט. והוכיח מכאן שאשה שיש לה שעה קבועה לוסת, אינה צריכה בדיקה אלא באותה שעה).
 ויש מי שצדד שאפילו אם אין לה שעה קבועה, הואיל ואין לה 'מעת לעת' לא גזרו שתטמא למפרע, כסברא שאמרו להלן לו. (עפ"י חו"א פ, יח. עוד כתב לדחות ראיית החו"ד, שיתכן ובטומאת מעת לעת הקילו שאם רגילה לראות בסופה לא חששו לתחילתה, אבל אם אכן רגילה בתחילה, צריכה לבדוק אף בסוף העונה, שהרי אם תראה בסופה אין כאן שינוי וסת, א"כ זמן האורח הוא כל העונה, וכשעברה השעה ולא ראתה ואנו דנים אם בא האורח אח"כ, ודאי יש לנו לומר מחמת חזקת הוסתות שהוא בא).

יש מקשים, כיצד אתה מוצא קביעות וסת לענין זה, הלא גם בראיות שקבעה בהן יש לחוש שמא יצא הדם מקודם?
 יש מי שכתב שאין אתה מוצא קביעות וסת אלא אם בדקה שעה קלה מקודם לכן ולא מצאה דם (הרד"ל). ויש מי שתרץ שבעצם אין להחזיק שהיתה טמאה מקודם לכן מפני שהדם יוצא מיד, אלא שחששו חכמים משום חומרת הקדשים לטמא למפרע משום פעמים בודדות שיארע כן, אבל אילו היינו דנים על מאורע פרטי, ודאי לא היינו גוזרים בדבר, שלא גזרו אלא משום החשש לאפשרות זו בהיצטברות הזמן. הלכך כשאנו דנים על אותן שלש ראיות ראשונות שקובעת בהן וסת, אין חוששים שהיה הדם מקודם וכותלי בית הרחם העמידוהו, ולכן קובעת בהן וסת כשעת ראייתה [אלא שאי אפשר לטהרה למפרע באותן שלש ראיות, כי עכ"פ במשך שנות חייה יארע לפעמים כן, אבל לענין קביעת וסת מועיל מה שבמציאות אנו מניחים שלא ראתה מקודם] (עפ"י קהלות יעקב סה).

'זהמשמשת בעדים'. 'עד' הוא חתיכת בד בלוי שבודקת בו [כמו ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתנו (ישעיהו סד, ה) שמשמעו בגד מגואל ומאוס. ע' במפרשים שם] (עפ"י הערוך 'עד' א. ולפי"ז יש לקרא בחיריק 'משמשת בעדים'). ויש מי שפירש על שם שהוא מעיד אם נדה היא אם לאו (עפ"י תוי"ט ט, ד).

'היתה יושבת במטה ועסוקה בטהרות ופרשה...' לפי המבואר בסוגית הגמרא (ה): שהתנא משמיענו שגם המטה טמאה לחכמים, צריך לפרש שפרשה מן המטה, ולא מהטהרות בלבד.

(ע"ב) 'כיון דמגופה קחזיא לא אמרינן אוקמה אחזקתה'. ואם תאמר מדוע אין מעמידים הטהרות על חזקת טהרתן? יש לומר כיון שהספק הוא באשה, והטהרות הן ודאי כמותה, על כן דין האשה הוא הקובע ולפיו נקבע דין הטהרות (עפ"י תורא"ש כאן; רמב"ן חולין פו [וע' בחדושי כאן ובהגהות רא"ז]; תורי"ד; מים עמוקים (לרא"ם) כא).

וכיו"ב מצינו להלן יח: גבי רובא וחזקה (כפי שפרשו שם הרמב"ן והריטב"א, וע' גם בריטב"א וברי"ד קדושין עט) שבמקום שיש ודאי – מגע אין להעמיד הדבר שנגע על חזקת טהרתו, כגון בשליה הנמצאת בבית אין להעמיד חפצי הבית על חזקת טהרה, וכן בתינוק שנגע בעיסה. [ומשמע שם שגם לענין חולין הוי טמא ודאי, בדומה לשאר הלכות שאמרו שם לילך אחר הרוב, כגון דם שנמצא בפרוזדור או הפילה ואין ידוע מה הפילה].
 ואולם משם אין הוכחה אלא בדבר שנגע בדבר שהחלטנו עליו שהוא טמא ודאי על פי רוב וכד', אבל אם נגע בדבר המסופק, שפיר יש להעמידו על חזקת טהרתו, אלא שכאן מוכח שאפילו בספק אין מעמידים. וכתב בקהלות יעקב (נדה סב) שזהו דוקא לענין חומרא דקדשים, שחזקת הטהרות הורעה, אבל בעלמא מעמידים על החזקה אף בכגון זה.
 וע"ע חזון איש ידים ו, ו-ז; שערי ישר ב, ב; חדושי הגרנ"ט ב"מ קמה.

'להלל קשיא ודאי, דאילו מעת לעת שבנדה תולין...' הטעם שנקט 'מעת לעת' והלא להלל הדין הוא 'מפקידה לפקידה' – נראה משום שמדברי חכמים 'מעת לעת' מוכח שאינו ודאי טמא אלא תולין, כי אין סברא לומר שעד מעת לעת הכל טהור ומעת לעת ודאי טמא, אבל בדברי הלל 'מפקידה לפקידה' אין מוכח מתוך הדברים עצמם שהכוונה היא לספק, כי היה מקום לפרש טמא מודאי כדן ספק טומאה ברשות היחיד.

'משום דאיכא למימר העמד טמא על חזקתו ואימא לא טבל'. ואין לומר להפך, העמד כל אותן טהרות שנגע בהן לאחר טבילתו על חזקת טהרתן? – שכיון שודאי נגע בהן, בטלה חזקתן (עפ"י ריטב"א קדושין עט ועירובין לו. רמב"ן וריטב"א קדושין פ. [וע"ש ברש"י ובתורי"ד], וכסברא המובאת לעיל). ואין להקשות, כמו כן נאמר כיון שודאי טבל בטלה לה חזקת טמא שעליו? י"ל לענין זה מועילה הריעותא של 'הרי חסר לפניך' כדלקמן, שלא נלך אחר חזקת המקוה הקודמת אלא אחר חזקת האדם, ואולם אין לילך אחר חזקת הטהרות שהרי הן תוצאה מטומאת האדם ויש לנו לדון תחילה על שורש הספק ולא על תוצאותיו.

'אדרבה העמד מקוה על חזקתו ואימא לא חסר'. הר"ן פירש שהקושיא מסתמכת על מה שאמרנו בתחילה; הואיל ושמאי סומך כל כך על סברת 'העמד אשה על חזקתה' שאפילו בתרומה ובקדשים אין עושים בהם מעלה להחמיר – הרי שהחזקה נידונית לשיטתו כודאי גמור, וא"כ אין לנו לומר העמד טמא על חזקתו ואימא לא טבל, אדרבה ודאי טבל, כיון שהמקוה בחזקת שלם עומד וכאילו לא נמצא חסר כלל.

ומתריך שאעפ"י ששמאי לא עשה מעלה בקדשים, אינו מחשיב החזקה כודאי גמור אלא כל שיש ריעותא אחת מעמיד על החזקה כעיקר הדין ואינו מחמיר לעשות מעלה הגם שאינה טהורה ודאית.

'הכי השתא, התם איכא למימר חסר ואתא חסר ואתא, הכא מי איכא למימר חזאי ואתא חזאי ואתא?!' פירש הרשב"א (עפ"י רש"י ור"ח): אין החילוק אם יוצא הדם מעט מעט או בבת אחת אלא כיון שדרכה של אשה להרגיש בביאת האורח (ר"ח) וגם אין כתלי בית הרחם מעמידים הדם בכל עת (עפ"י רש"י), הרי מסתבר שאין לחוש לטומאה למפרע; לשמאי אין מטמאים למפרע כלל, ולהלל עכ"פ אין מטמאים מודאי.

והריטב"א פירש (עפ"י פרש"י), כיון שמקוה דרכו להחסר מעט מעט, הרי אי אפשר שלא לתלות שום חסרון למפרע הלכך אין הולכים אחר החזקה דמעיקרא. ואעפ"י שאפשר שעד עתה לא חסר מכשיעור ועתה נחסר מכשיעור, מ"מ הרי זה כחסרון ודאי ושיעור מסופק, משא"כ בזו שאין לנו בה שום ריעותא למפרע, על כן יש לומר עתה יצא כולו.

וכן פירש בספר מחנה אפרים (אישות ג, בהגהה), והביא מזה סיוע לדברי הר"ן פ"ק דחולין (וע' גם ביו"ד פא) שכתב סברא זו בענין חזקת בהמה שלא נטרפה. ועוד כתב שלפי הרמב"ם אין סברא זו קיימת למסקנא. ולכאורה יש נפקותא בנידון זה בדין הרואה כתם, האם מטמאה למפרע לשמאי לפי לשון ראשונה דהעמד אשה על חזקתה. ובתוס' (ג. ד"ה שרצים) מבואר שמטמאה משום שהכתם היבש ודאי היה משכבר. אך לכאורה זהו רק לפי סברת הריטב"א והר"ן, אבל אם אין נוקטים כסברה זו י"ל שאינה טמאה אלא מזמן שכטוח היה שם הכתם. וע"ע באריכות בסברא זו בשו"ת משיב דבר ח"ד עו.

'ומאי קושיא, דלמא הגם הגם חזיתיה'. הקושיא היא לשמאי, מדוע מטהר למפרע, אבל על בית הלל אין קושיא, שמשום 'דילמא' אין לטמא טומאה ודאית ולשרוף את התרומה התרומה (עפ"י רשב"א; שער המלך תרומות ה, כד. והריטב"א פירש בענין אחר).

'התם איכא תרתי לריעותא...' בבאור סברת 'תרתי לריעותא' מצינו שני הסברים בדברי חכמים אחרונים; יש סוברים שחוקת המקוה עומדת מול חוקת טמא של הטובל, ומעתה מכריעה 'חוקה דהשתא' האומרת שכשם שהוא חסר כעת כך היה חסר מקודם, שאנו דנים להחזיק את הזמן העבר לפי מצבו הנוכחי. לפי הסבר זה יש לדון האם דין זה תלוי במחלוקת רב ושמואל (בקדושין עט) כנמצאו סימני בגרות לנערה ביום כלות תקופת הנערות, האם אנו תולים שהסימנים היו כבר בתחילת היום, שהולכים אחר חוקה דהשתא, אם לאו. [ויתכן לחלק שכאן הכל מודים לילך אחר חוקה דהשתא, מפני שיש לה חוקה המסייעת] (עפ"י שו"ת רעק"א ז; פני יהושע קדושין שם; שב שמעתא ג, טו. וע"ע שיערי ישר ב, ד בענין 'חוקה דהשתא'). ויש חולקים וסוברים שאי אפשר לילך אחר חוקה דהשתא במקום חוקה דמעיקרא כלל, אלא הסברא היא שיש לנו לילך אחר חוקת טמא ולא אחר חוקת המקוה מאחר וחוקת המקוה יש בה ריעותא שהרי חסר לפנינו (עפ"י חזון איש אה"ע פ, כו).

יש מהאחרונים שכתב שדין זה אינו אלא חומרת חכמים, אבל מהתורה לעולם הולכים אחר חוקת המקוה לטהר (עפ"י שו"ת הב"ח א. ואף שמבואר בסוגיא ששורפים תרומה וקדשים בתרתי לריעותא, ואף ברה"ר – יתכן מדרבנן הוא, וכיון שמדאורייתא תולין ואין צריך לשמרה, שפיר אמור רבנן לשרפה). ואולם יש מוכיחים מדברי הראשונים שנקטו דין זה אף להקל, הרי שמן התורה אנו מבטלים את החוקה דמעיקרא מודאי (עפ"י תבואות שור ב, לב ובכור שור חולין י:).

'היה בודק את החבית'. רש"י פירש שבדק בטעימה. והריטב"א (בקדושין עט. וכאן) פירש בהרחה, אבל לטעום אסור לו. וכן נקטו רשב"ם ותוס' (בב"ב צו.). שאינו ראוי לטעום בעודו טבל. והרשב"ם (שם) פירש שנטל הימנה מעט והפריש ממנו תרומה ומעשר ושתה לבדוק. ויתכן לפרש כן גם בדעת רש"י.

עוד י"ל בדעת רש"י עפ"י מה שכתבו הפוסקים (ע' שו"ת הריב"ש רפח; פתחי תשובה יו"ד ר"ס צח) שטעימת איסור אינה אסורה אלא מדרבנן, א"כ על טעימה זו ודאי יכול להסתמך על חוקת היין שלא החמיץ דלא גרע מספק דרבנן, ושפיר טועם והולך על סמך מה שיפריש משאר החבית.

'להיות מפריש עליה תרומה'. לענין הצרכת סיום מקום בהפרשתו – ע' במובא ביוסף דעת ב"ב צו.

'משום דאיכא למימר העמד טבל על חזקתו ואימר לא נתקן'. אדרבה העמד יין על חזקתו ואימר לא החמיץ? ואם תאמר מאי קושיא, שמא משום כך אכן הדבר ספק, כיון שיש כאן חזקה מול חזקה (כן הקשה מהרש"א)?

ויש לומר כיון שהספק נולד ביין והוא שורש הספק, ראוי להעמידנו על חזקתו ולא להשגיח בחזקת טבל שלא נולד בו הספק אלא על ידי היין (עפ"י סדרי טהרה קצט, מ ד"ה לכן).

*

'... ולכך נסמך 'תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא' לחומרת בנות ישראל, במגילה (כה:). ובברכות (לא.) אין עומדין להתפלל... אלא מתוך הלכה פסוקה, קאמר בגמ' הך דבר הלכה – כי התפלה הוא הדבקות שאין דבר חוצץ ומסך מבדיל – שהוא היצר הרע – בינתיים, זה נעשה על ידי דבר הלכה זו דחומרת בנות ישראל. ו'הלכות' נקרא תורה

שבעל פה כמ"ש במקום אחר על מאמרם ז"ל (בכריתות יג:) 'דבר ד' זו הלכה' כי דבר היינו תורה שבעל פה, שבדבור ולא בכתב, וכל השונה הלכות מובטח בו' – שהעולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה כו' (ברכות יז.) – כי נעקר היצר הרע מתאות העולם לגמרי. ולכך סיום מסכת נידה במאמר 'תנא דבי אליהו כל השונה...!'

והתחלת המסכת **שמאי אומר כל הנשים דיון שעתן** ובהלכה שהוא מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל – כי כל מסכת זו עשרה פרקים היא כוללת קומה שלימה מראש ועד סוף, שאין דבר שבקדושה פחות מעשר כנודע, ופרק ראשון הוא נגד שורש הנעלם שבראשית המחשבה, ונודע דשמאי והלל נקראים 'אבות העולם' בעדיות (א,ד) ובמדרש וברעיא מהימנא – כי הם כמו אבות, תרין דרועין ימין ושמאל כנודע, ושמאי הוא שורש הדין (וזה"ק ח"ג רמז) שמשם נמשך הנידות שהוא ההרחקה מעל שולחן האב ח"ו, אך באמת זהו מקולי ב"ש, כי הוא ירידה שהיא לצורך עליה וכנ"ל כדי שתהא חביבה וכו', והוא 'על הרעה מעין הטובה', וזהו שורש והתחלת דבר זה של נידות והרחקה משולחן המלך ית"ש.

ולכך מתחיל בדין מעת לעת שקודם הנידות, כידוע שמדרגה הראשונה נקרא 'אין' ומדריגה שניה הוא התחלת ה'יש' ומחשבה הנגלית במוח, אבל הראשית היא עד שלא נגלה במוח גם כן, קודם שבא לידי גילוי דיש מאין, זהו טומאה דלמפרע שבשורש, ומצד שמאי אין כאן טומאה למפרע כי באמת בראשית המחשבה גלוי סוף המעשה שהוא אדרבה כדי לחבבה, רק מצד מדת החסד הוא להיות גם בהוה טוב ואין מסתפק במה שיהיה בסוף אגלאי מילתא למפרע לטוב, ולכך גם השורש הגם שהוא דבוק בסוף וכידוע דהכל בסוד עיגולים, ובעגול הוא נעוץ הסוף בתחלתו והכל אחד), מ"מ מצד החסד גם בזה יש חסרון ואינו בשלימות, שהרי השורש של מחשבה זו דירידה של צורך עליה הגם שגלוי שעיקר בשביל העליה שבסוף מ"מ הרי יש במחשבה שיהיה ירידה לצורך עליה ומצד החסדים טובים הש"י כל יכול שיהיה עליה גם בלא ירידה, ולכן גם שורש מחשבה זו יש בו חסרון לדברי הלל, אבל גם חסרון זה וטומאה דמעת לעת בודאי היא גם כן צורך עליה כדי לחבבה כו'. והגם דלבעלה לא אמרינן רק לקדשים – פירוש, דקיימא לן מעלין בקודש (ברכות כח.) כי כל דבר שבקדושה אינו עומד רגע אחד במדריגה אחת ולעולם הוא מתעלה, והתחלת הנפילה הוא כשאינו הולך למעלה רק עומד במדרגה אחת, זהו החסרון והטומאה שיש ב'אין' הקודם לישות שבמוח, דלגבי קדושה מקרי חסרון, ולפי שאי אפשר לנפילה במוח אלא אם כן יהיה מקודם החסרון בשורש הנעלם של המחשבה, והיינו שכל זמן שהוא מתעלה ממדריגה למדריגה החשק מתגבר והמוחין מתחזקים ואין כושל כלל, רק ההתחלה הוא הרישול מלהתגבר לעלות בסולם מעלה מעלה רק עומד כמו אתמול כן היום כן למחר, עי"ז בא הנפילה במוח לחשוב גם כן מחשבת חול ובטלה, וממנו נמשך לרצון שבלב וכו', ונמצא עי"ז הוא הנפילה והירידה של צורך עליה, ובענין אחר אי אפשר, ולכך גם זה עצמו מכלל הירידה של צורך עליה כדי לחבבה כו', כיון דאי אפשר לירידה בענין אחר, ונמצא כי באמת חסד גדול דברי הלל שמתקן גם הימים הראשונים שהיה נראה כעומד על מדריגה אחת שבאמת גם אז היה הולך למדרגה יותר גדולה כיון שגם הימים ההם נחשבים בכלל הירידה של צורך עליה, וכל דבר נקרא על שם תכליתו, וגם בימי הירידה נקרא עולה באמת.

וסיום הפרק הוא בענין הבדיקות שהוא התחלת גלוי היש מאין...!'

(מתוך לקוטי מאמרים לר"צ הכהן, לסיום הש"ס – עמ' 229 ואילך)